

Kanssakuljeskelua: monilajisen kasvatuksen teoreettisia ja pedagogisia lähtökohtia

VIRPI VALTONEN
Helsingin yliopisto

*Väitöstilaisuuden Lectio Praecursoria
Helsingin yliopisto, 7. 10. 2022*

Dokumentaristi Riikka Kaihovaara pohtii eläinkokeiden etiikkaa dokumentissaan *Tieteen sokaisemat*. Tässä rakennuksessa, jossa juuri nyt olemme, tehtiin eläinkokeita vielä 1990-luvun lopulle asti. Tässä talossa toimi fysiologian laitos, jossa Kaihovaaran mukaan vallitsi ”ominakeinen tieteellisen vapauden ja intohimon ilmapiiri, suoranainen hybrisi, vauhtisokeus, jossa eettiset kysymykset jäivät tieteellisen innostuksen ja kunnianhimon jalkoihin”. Kokeita tehtiin niin hiirillä kuin rotilla mutta myös apinoilla, kissoilla ja koirilla. Laitoksella tutkittiin muun muassa unen fysiologisia mekanismeja, jolloin eläimiä estettiin nukkumasta. Kirjailija Paula Hirsjävi toteaa dokumentissa, että unenriistoa käytetään ihmisyhteisössä kidutuskeinona, kun taas eläinten kipua on tulkittu yleisesti fyysisenä, ei psyykkisenä ilmiönä.

Vuosia työn alla ollut esitys eläinten hyvinvointilaiksi jätettiin eduskuntaan noin kolme viikkoa sitten. Tämä esitys, ongelmistaan huolimatta kertoo yleisen ilmapiirin muuttumisesta suhteessamme toisiin eläimiin. Varsinkin lemmikkinä pidettävät toiset eläimet, kuten koirat ja kissat, ovat lakiehdotuksen voittajia. Kissojen tunnustusmerkintä ja rekisteröinti, vaikkakin siirtymäajan puitteissa, voidaan nähdä edistävän esimerkiksi populaatio-kissojen olojen parantumista.

Voidaan siis todeta, että tällä vuosituhanella tietämyksemme toisista eläimistä on samaan aikaan laajentunut mutta myös syventynyt. Toisten eläinten kognitiiviset, emotionaaliset ja sosiaaliset kyvyt ovat nousseet yleisempään tietoisuuteen. Suhteemme toisiin eläimiin on muuttumassa, eikä vähiten ekokriisin ajan herättämän huolen takia – ihminen

on muuttanut maapallomme elinympäristöä yksipuolisella sopimuksella huomioiden sen muita asukkaita.

Olemme alkaneet oivaltaa, että voimme oppia toisista eläimistä kiduttamatta niitä tai kohtaamatta niitä pelkästään hyödykkeinä. Tämän kaltainen ajattelu ei kuitenkaan ole vielä yhteiskunnassamme valtavirtaa eikä näkemykseni mukaan myöskään kasvatuksen tai koulutuksen piirissä.

Teoreettismetodologinen väitöstudium pyrkii tuomaan edellä kuvattua ilmiömaailmaa kohti kasvatusta. Haluan nostaa toiset eläimet kasvatuksen keskusteluun itseisarvoisina toimijoina matkalla kohti kestävämpää ja monilajista maailmasuhdetta.

Käsillä oleva ekokriisin aika edellyttää tarkastelemaan kriittisesti ihmisten väliseen vuorovaikutukseen rajoitettua kasvatuksen ajatusta. Viimeistään nyt on aika alkaa pohtia, millaiset tietämisen, olemisen ja tekemisen tavat ohjaavat kasvatusta, sekä sitä, millaisin keinoin voisimme päästä lähemmäs monilajisuuden ymmärtämistä. Uskon että juuri monilajisten suhteiden ymmärtämisellä voidaan saada aikaan tälle ajalle välttämätöntä asenteiden ja jopa arvojen muutosta. Ekokriisin aikakaudella kaiken kasvatuksen tulee olla ympäristökasvatusta. Tutkimukseni on kannanotto kohti monilajista maailmasuhdetta.

Tämän väitöskirjan tavoitteena on luoda monilajisen kasvatuksen teoreetti-

sia ja pedagogisia lähtökohtia. Tutkimuksessa kutoutuvat yhteen erilaiset tietämisen tavat, affektit ja eettispoliittiset näkökulmat. Näkökulmia tarkastellaan jälkiohmanistisen ihmis- ja maailmakäsityksen kautta ja tarjoillaan tarinoina suhteistamme toisten eläinten kanssa.

Koska kysymyksessä on oletettavasti ensimmäinen suomenkielinen kokonaisuus siitä, mitä monilajinen kasvatusta voisi olla ja mitä siitä voisi seurata, on tutkimus jo tästä syystä täynnä kysymyksiä ilman vastauksia, ihmettelyä ja vaivaannuttavia huomiota, tahmaisesti tarttuneita tunteita ja ymmärrystä siitä, etten voi koskaan täysin tietää. Mutta juuri tästä syystä koen velvollisuudeksi jatkaa ihmettelyä ja kysymistä. Tutkimus on linjassa siihen sisään rakennetun jälkimetodologisen tutkimusorientaation kanssa: olen lähtenyt tälle matkalle tietämättä mihin päädyn, olen käyttänyt seitsemästä vuodesta noin neljä vuotta lukemiseen ja teorioiden kanssa ajattelemiseen. Olen lukenut ja ajatellut ja vielä kerran lukenut ja ajatellut. Vasta viimeiset kolme vuotta olen ollut valmis tuottamaan itsenäistä tekstiä.

Tutkimukseni puhetapa pyrkii seuraamaan jälkiohmanistista orientaatiota. Se on luonteeltaan toisenlaista kuin perinteinen akateeminen kielen struktuuri. Jälkiohmanistista tutkimusotetta on käytetty suomenkielisessä tutkimuksessa vielä suhteellisen vähän, joten koen erääksi tehtäväkseni tehdä sitä tutuksi ja myös

osaltani kehittää sitä. Tasapainoilien siis tutkimukseni puheen muodostuksessa perinteisen ja uutta luovan puhettavan välimaastossa.

Tutkimukseen kytkeytyy niin sisällöllisesti kuin sen muodonkin osalta eräitä tietoisia ristiriitaisuuksia. Yksi tällainen koskee valintaa siitä, onko toinen eläin minulle se vai hän. Tämän työn perustana olevaan jälkihanistiseen ajatteluun nojaten, jossa toiset eläimet nähdään nimenomaan yksilöinä, olisi väärin pitäytyä pelkästään se tai ne-pronominneissa.

Tutkimukseni jakaantuu kolmeen osaan ja jokainen osa vastaa yhteen tutkimuskysymykseen. Osat rakentavat itsenäisinä osina mutta toisiinsa kietoutuen kokonaisuuden, josta muodostuu teoreettisesti ja pedagogisesti perusteltu sekä menetelmällisesti ratkottu kasvatustieteen alan väitöskirja.

Ensimmäisessä osassa, *Leikattuja kuteita eli kehityksen suuntia kokoamassa*, perustelen laajahkon teoreettisen ja historiallisen kuvauksen sillä, että mielestäni on tarpeen luoda toistaiseksi vielä vähemmän nähty suomenkielinen katsaus niihin laajoihin ajatusverkostoihin, joiden kautta haastetaan tiedon tuottamisen tapoja, pyritään uudelleen ymmärtämään olemisia ja tietämisiä sekä laajentamaan toimijuuden ilmiöitä koskemaan myös toisia lajeja.

Tutkimuskysymys 1 kuuluu: *Minikälaiset käänneet ja kehitysvaiheet eri tieteen ja tutkimuksen aloilla ovat alkaneet*

tehdä monilajisen kasvatuksen tarpeellisuuden näkyväksi?

Eläinkäänne pitää sisällään niin filosofian, etologian, eli eläinten käyttäytymistutkimuksen kuin myös eläinten oikeuksien ja eläinsuojelun historiallista näkökulmaa. Mielestäni on tärkeää tuoda esiin ajallinen ajattelun kehittyminen, jotta voimme ymmärtää, mistä olemme tulleet, missä olemme nyt ja mihin suuntaan meidän tulisi kulkea matkalla kohti monilajista maailmasuhdetta.

Jälkihanistinen käänne esittelee jälkihanismin kehittymistä humanismin kritiikkinä ja myös jälkihanismin sekä kasvatusteoreettisen tutkimuksen yhteistä kehittymistä. Maailman muuttuessa on tarve löytää vaihtoehtoisia tapoja tietää ja käsitteellistää eläimismaailmaamme.

Affektiivinen käänne osoittaa tunteiden tutkimuksen siirtymistä kognitiivisista kohti ruumiillisesti koettuja affekteja. Affektien ymmärtäminen ja niiden hyväksyminen toisten eläinten kohtaamisissa luo pohjaa omien tunteiden käsittelylle mutta myös ymmärrykselle siitä, että toiset eläimet ovat tuntevia yksilöitä.

Esittelemäni kolme keskeistä käännettä ovat tiukasti kutoutuneet yhteen. Kysymys on toisiaan tukevien elementtien muodostamasta perustasta, josta kasvatustieteen tutkimuksen on hedelmällistä ponnistaa, mikäli monilajinen maailmasuhde ja monilajinen kasvatustiede nähdään arvokkaana antroposeenin ajan

kasvatusteoreettisena ja pedagogisena lähestymistapana.

Tutkimuksen toisessa osassa, *Metodologisia kudelmia ja räsymattotarinoita*, esittelen tarinankerronnan menetelmän, jonka olen nimennyt räsymattotarinoiksi. Sen avulla voidaan tutkia monilajisia suhteita kriittisesti ja löytää näkymättömissä olevia ilmiömaailmoja.

Tutkimuskysymys 2 kuuluu: *Miten monilajisen kasvatuksen muotoja voidaan tutkia?*

Räsymattotarinoita voidaan toiminnallisesti kuvata kanssakuljeskeluna, joka on arkista oleskelua, tilan ja ajan jakamista kontaktivyohtyhykkeellä, jossa affektit tarttavat ja sysäävät meitä kertomaan tarinoita kohtaamisista toisten eläinten kanssa. Tarinoita purkaessamme pääsemme ihmettelemään aina uusia ilmiömaailmoja ja näin ehkä ymmärrämme yksityisistä kohtaamisista jotakin yleistä.

Osoitan, että räsymattotarinoihin kaltaisen menetelmän avulla on mahdollista tutkia monilajisia suhteita ja menetelmään liittyvän purkavan analyysin avulla on mahdollisuus päästä arkipäivän kohtaamisten taakse kohti toisenlaisia tietämisen tapoja.

Kanssakuljeskelijani tässä tutkimuksessa ovat eläinsuojeluyhdistyksen kautta luokseni tilapäiskotiin muuttaneet populaatiokissat Serri ja Rasperu. Kolmen yksilön kohtaamisista kerrotut tarinat tapahtuvat jokapäiväisellä arjen kontaktivyohtyhykkeellä, jossa eri lajien yksilöt elä-

vät rintarinnan toistensa kanssa, käyvät jatkuvia ruumiillisia neuvotteluja, törmäilevät ja väistelevät toisiaan. Kaikki kanssakuljeskelun osapuolet vaikuttavat toisiinsa mutta myös vaikuttavat toisistaan. Monilajiseen suhteeseen suostuminen auttaa ylittämään yksitasoisen tiedon toisista lajeista ja antaa mahdollisuuden oppia erilaisten yksilöiden kanssa.

Moniäänisyyden ja erimielisyyden esiin nostaminen tarinoissa tekee oikeutta tutkimukseni yhteiskunnalliselle, poliittiselle ja tätä kautta myös kasvatustieteelliselle perustalle. Eläinsuhteiden uudelleen ymmärtäminen, niiden näkeminen yhtä aikaa henkilökohtaisena ja poliittisena, eettisenä ja lopulta kasvatuksellisena, auttaa luomaan tiedon, asenteen, arvojen ja toiminnan kautta ekokriisin aikakaudella vaadittavaa uutta monilajista lukutapaa.

Tutkimuksen kolmannessa osassa kysyn, mitä monilajinen kasvatust voisi olla ja mitä siitä voisi seurata.

Tutkimuskysymys 3 kuuluu, *Mil-laista käsitteellistä kehystä ja pedagogiikkaa monilajinen kasvatust edellyttää?*

Monilajisen kasvatustun lähtökohdiksi tarvitaan käsitteellistä muutosta. Tässä tutkimuksessa vuorovaikutust nähdään vuoroon vaikuttamisen, eli interaktiivisen, sijaan yhteismuotoutuvana, eli intra-aktiivisena, jossa suhteisuus, toimijuus ja tilanteisuus ihmisten ja toisten eläinten välillä kutoutuvat yhteen. Tietäminen nähdään mieluummin taipuvana,

eli diffraktiivisena, kuin peilaavana, eli reflektiivisenä, ja ruumiillinen tietäminen ja ei-tietäminen otetaan faktatiedon rinnalle eläinsuhteita tarkasteltaessa. Entäjos-tietäminen kutsuu sumeiden aukkojen reunoille, jossa ei voida koskaan olla varmoja mistään.

Monilajisen kasvatuksen pedagogiseksi loimiksi esitän kolmea ulottuvuutta: näitä ovat affektiivinen, etologinen sekä eettispoliittinen ulottuvuus.

Monilajisia kohtaamisia tarkasteltaessa on syytä pitää mukana emootioiden ja kehollisten tuntemusten koko kirjo. Kriittinen affektien tarkastelu tuo esiin myös vaivaannuttavia ja tahmaisista tunteita, jotka kuuluvat monilajisiin kohtaamisiin positiivisten tunteiden ohella. Keskeneräisyyden ja epävarmuuden sietäminen, erimielisissä ja ristiriitaisissa suhteissa pysyttelemisen, ei-tietämisen ja entä jos -tietämisen rohkea tutkiminen ovat avainsanoja affektiivisen ulottuvuuden toteutustavoissa. Kriittinen tunne- ja empatiakasvatus ovat myös edellytys sille, että omia, toisten ihmisten ja toisten eläinten tunteita kyetään tunnistamaan ja näin kehittämään myötätuntoa.

Etologinen ulottuvuus ehdottaa, että luonnontieteellisen tiedon rinnalle tulisi lisätä vahvistavaa ymmärrystä käytännön keinoin toisten lajien lajityypillisestä käyttäytymisestä. Tavoitteena ei ole löytää kaiken kattavaa tietoa, koska sellaista ei ole. Tärkeämpää on omaksua ajatus kunnioittavasta etäisyydestä suh-

teessa toisiin eläimiin. Pelkästään tämän ajatuksen sisäistäminen säästäisi toisten eläinten tarpeetonta kärsimystä.

Eettispoliittinen ulottuvuus korostaa toisiin eläimiin liittyvää yhteiskunnallista toimintaa, jota tulee tehdä näkyväksi myös kasvatuksen käytännöissä. Toisten lajien asema ja oikeudet yhteiskunnassa auttavat tarkastelemaan monilajisen kasvatuksen mahdollisuuksia kriittisesti. Ehdotan arjen aktivismin sisällyttämistä opetuksen käytäntöihin. Siihenkin tarvitaan taipuvaa tietämistä, uskallusta pysytellä epävarmuuden ja keskeneräisyyden tilassa, rohkeutta ottaa selvää myös tahmaisista ilmiöistä ja rohkeutta lähteä kohti toimintaa.

Lopetan väitöskirjani kysymyksiin, millainen on minun maailmasuhteeni ja millainen on monilajinen maailmasuhde? Olenko siis päässyt puusta pitkälle? Eikö nyky-yhteiskunnassa, jossa kannustetaan ratkaisukeskeisyyteen ja vastausten löytämiseen, ole ajan ja varsinkin rahan tuhlausta kysyä kysymyksiä, joihin ei löydy vastausta? Haluan omalla tutkimuksellani osoittaa, että on tärkeää pysähtyä pohtimaan kriittisesti kasvatuksen, oppimisen ja opetuksen taustalla vaikuttavia ilmiömaailmoja.

Käsillä olevan ekokriisin ajassa kysymysten äärelle pysähtyminen on aivan erityisen tärkeää. Haluan uskoa, että pysähtymiset ja vaikeiden kysymysten äärellä pysyttely ovat tässä ajassa jo arvoja sinällään, sellaisia arvoja, joita meidän

tulee pohtia yhdessä kaikenikäisten oppijoiden kanssa. Edellä avaamani laajat filosofiset kysymykset ovat kannustaneet minua etsimään vastauksia, mutta vieläkin enemmän kysymään yhä uusia kysymyksiä. Ei-tietäminen ja entä jostietäminen ovat arvokkaita käsitteellisiä työkaluja pohtiessamme tulevaisuuden maailmaa ja suhdettamme toisiin eläimiin.

Ajatus siitä, että kasvatus ja koulutus olisi erillinen saareke vaikeista yhteiskunnallisista linjanvedoista puhuttaessa, on vanhentunut. Kasvatuksen ja koulutuksen kentällä tulee ottaa kantaa siihen, millaista maailmasuhdetta se edistää. On tärkeää pysähtyä kysymään kasvatustieteilijä Gert Biestan tavoin: kuinka olla maailmassa olematta maailman keskipiste.

VÄITÖSKIRJAN TIEDOT

Valtonen, Virpi. 2022. *Kanssakuljeskelua: monilajisen kasvatuksen teoreettisia ja pedagogisia lähtökohtia*. Helsingin yliopisto: Kasvatustieteellisiä tutkimuksia. ISBN: 978-951-51-8530-3. ISSN: 1798-8322.

Saatavilla osoitteesta:

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-8531-0>